

ANNA POBÓG-LENARTOWICZ
Opole, UO

ZAGINIONA NOWOŻYTNA KRONIKA DOMINIKANÓW OPOLSKICH

W 31 tomie Studiów Teologiczno-Historycznych Śląska Opolskiego opublikowany został artykuł poświęcony I części zaginionej kroniki dominikanów opolskich, tej, która dotyczyła czasów średniowiecza¹. Podstawą poszukiwań były informacje zawarte w monografii Opola pióra FRANZA IDZIKOWSKIEGO, wydanej w 1869 r.² Wśród źródeł, z których korzystał ten autor, znalazły się dwie kroniki dominikanów opolskich, które określił on jako *Chron. Domin. 1*³ i *Chron. Dominic. 2*⁴. Pierwsza znajdowała się wówczas w Archiwum Prowincjonalnym we Wrocławiu, druga pochodziła z XVIII w. i zatytułowana była *De Ecclesia et Monasterio Oppol. fratrum Ordinis Praedicatorum*. Obie kroniki od czasów II wojny światowej uchodzą za zaginione. W wyniku kwerendy przeprowadzonej w Oddziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego udało się odtworzyć przypuszczalną treść obu kronik. Tekst pierwszej części kroniki dominikańskiej opublikowany został we wspomnianym powyżej artykule. Streszczając najważniejsze informacje zawarte w tym przekazie możemy stwierdzić, że kronika ta dotyczy trzech podstawowych zagadnień. Pierwsze związane jest z legendą o pobycie w Opolu św. Wojciecha. Znajdujemy tu wszystkie elementy tej legendy przytoczone przez F. Idzikowskiego, a więc: o obecności św. Wojciecha w Opolu w 984 r., o głoszeniu kazań na „Górcie” oraz o wybudowaniu kościoła ku czci NMP tuż obok miejsca, gdzie wytrysło cudowne źródło⁵. Drugi problem interesujący kronikarzy związany jest z opolskim klasztorem dominikanów. Mamy więc informację o fundacji klasztoru w 1307 r. oraz wiadomości dotyczące dwukrotnego poświęcenia świątyni klasztornej przez bpa DZIERSŁAWA w 1365 (1361?) r.⁶

¹ A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Zaginiona średniowieczna kronika dominikanów opolskich*, RTSO 31 (2011), s. 323–331.

² F. IDZIKOWSKI, *Geschichte der Stadt Oppeln*, Oppeln 1863; zob. wyd. pol. TENŻE, *Opole. Dzieje miasta do 1863 roku*, tł. A. Skoberla, Opole 2002 (odwołania w niniejszym tekście pochodzą właśnie z tego wydania).

³ *Tamże*, s. 17.

⁴ *Tamże*, s. 18.

⁵ *Tamże*, s. 33. Szczegółowo POBÓG-LENARTOWICZ, *Zaginiona kronika*, s. 325–326.

⁶ POBÓG-LENARTOWICZ, *Zaginiona kronika*, s. 326–327.

I wreszcie trzecia kwestia, to problem starszeństwa i rangi kościołów opolskich. Z relacji autora (autorów?) tych notatek wynika, iż kościół „na Górcie” był najstarszą świątynią w mieście, że pierwotnie pełnił funkcję kościoła parafialnego i że dominikanie zostali sprowadzeni do Opola kilkadziesiąt lat przed franciszkanami⁷

Podstawą powyższych, podobnie jak i niniejszych rozważań, były trzy rękopisy przechowywane we wrocławskiej bibliotece, o sygnaturach: IV F 221, IV Q 194 oraz IV F 249. Autorami tych kodeksów byli nowożytni dominikanie śląscy: REGINALD NEPOMUCEN GROSS⁸, PIOTR DIRPAUER⁹ i PAWEŁ HIMLER¹⁰

Przystępując do analizy spisanych przez nich informacji należy pamiętać, że konwent dominikanów opolskich doświadczył skutków rozprzestrzeniania się reformacji na Śląsku, efektem tego było m.in. wypędzenie zakonników z opolskiej „Górki” w 1530 r.¹¹ Ich powrót nastąpił dopiero w 1604 r.¹² W pierwszych dziesięcioleciach XVII w. zakonnicy z trudem odbudowywali swoją dawną pozycję wśród lokalnej społeczności. Wszystkie te wysiłki zniweczyła wkrótce wojna trzydziestoletnia (1618–1648), która swoim zasięgiem objęła także Śląsk i Opole. Tym właśnie wydarzeniom poświęcone są relacje kronikarzy, zawarte we wspomnianych kodeksach¹³

⁷ W rzeczywistości było odwrotnie. Franciszkanie zostali osadzeni w Opolu najpóźniej w 1248 r., podczas gdy dominikanie czterdzieści lat później, zob. *tamże* oraz TAŻ, *Kościół a państwo — wzajemne inspiracje i rywalizacja w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, Warszawa 2009, s. 83–92.

⁸ Urodził się w 1703 r. w Kuźni Raciborskiej (Segenberg), profesję złożył w konwencie raciborskim w 1723 r. (tak w: *Nomina et cognomina Fratrum Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae... pro Anno MDCCXXXVII*, Moravská Zemská Knihovna w Brnie, sygn. ST3 – 0632.647, 1738). Związany był z kilkoma konwentami dominikanów na Śląsku, najdłużej jednak z Raciborzem i Cieszynem. W tych też konwentach pisał swoją kronikę (jej pełny tytuł to *Fragmenta miscellanea pro historia Provinciae Bohemiae Ordinis Praedicatorum*), którą ukończył w 1740 r.; zob. też J.A. SPIEŻ, *Historiografia dominikanów śląskich w XVIII wieku*, w: A. BARCIAK (red.), *Tysiącletnie dziedzictwo kulturowe diecezji wrocławskiej*, Katowice 2000, s. 241–246.

⁹ Jeden z najbardziej aktywnych dominikanów śląskich I połowy XVIII w. Urodził się w 1674 r. we Wrocławiu, tam też przyjął habit zakonny (w 1693 r., Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, oddział rękopisów, sygn. IV Q 194, s. 34). Był przeorem konwentu cieszyńskiego, ząbkowickiego i opolskiego. Kodeks, który spisał, zawiera szereg tekstów przepisanych z innych źródeł, wśród nich jest *Notata quaedam de Conventu SS. M. Adalberti et Georgij Oppoliensis*, znajdująca się na stronach 121–122; zob. też SPIEŻ, *Historiografia*, s. 239–240.

¹⁰ Najmłodszy ze wspomnianej trójki, urodził się bowiem w 1729 r., do zakonu wstąpił w 1752 r. w Raciborzu. Był przeorem, wykładowcą i regensem studium we Wrocławiu, spowiednikiem dominikanek w Raciborzu, przebywał też w konwencie cieszyńskim (SPIEŻ, *Historiografia*, s. 239). Zmarł 22 stycznia 1804 r. (*Nomina fratrum et sororum ab anno jubileo 1701 in provincia Bohemiae defunctorum (1701 a n.*, w: Narodny Archiv Praha, ŘD 3).

¹¹ Według F. Idzikowskiego, zakonnicy mieli dobrowolnie opuścić klasztor; IDZIKOWSKI, *Opole*, s. 89.

¹² E. WÓLKIEWICZ, *Inwentarz klasztoru dominikanów w Opolu z 1609 r.*, RTSO 21 (2001), s. 376.

¹³ Zadaniem tego artykułu nie jest profesjonalna edycja tego źródła, a jedynie wierne przytoczenie interesujących treści zawartych we wspomnianych kodeksach.

¹⁴ Chodzi tu oczywiście o księcia opolskiego oraz biskupa wrocławskiego (nie: wrocławskiego!) Jana Kropidłę, który zapisał opolskim dominikanom czynsz, wynoszący 23 grzywny bez ¼, kupiony od

IV F 221	IV Q 194	IV F 249
<p>Anno 1621. Monasterium hoc spoliatum est per quosdam haereticos Opolienses tempore Friderici frivoli Regis haereticorum electi¹⁵</p> <p>Anno 1626 Mansfeldus¹⁶ venerat cum maxima angustia omnium, sed civitate salva, ob sinceritatem domini de Dona, tunc</p>	<p>Anno 1621 Monasterium hoc spoliatum per quosdam hereticos Opolienses tempore Friderici Frivoli Regis Haereticorum Electi.</p> <p>Anno 1626 Mansfeldus venerat cum maxima angustia omnium, sed civitate salvam ob sinceritatem Domini de Dona tunc Duce</p>	<p>Anno 1620. multa perpassi sunt Fratres Predicatores hic Oppolij ab haereticis Incolis, nam Magistratus negabat solvere census foundationis Joannis Episcopi Wratislaviensis¹⁴, volendo quasi fame necare fratres, et cogere illos hinc abire, violentiam inferebant Ecclesia perfringendo portas, et sepeliendo mortuos suos more Lutheranorum vel in Ecclesia vel in Coemetrio prout 23 Septembris quendam Militem nobilem nomine Stoltz in ebrietate mortuum sepelierunt in Ecclesia sub ambona in Vigilia SS. Apostolorum Simonis et Jude. Burgravium in festo omnium Sanctorum filium Chyrurgi Hieronymi Consulitis hujatis in Coemetrio. Die 10. Novembris quendam puerum cum Patre simul in Coemetrio, et hos omnes cum assistentia Praedicatorum processione schola, et predicatione sinescitu fratrum, et contra eorum voluntatem et potestatem.</p> <p>Anno 1621. Monasterium fuit spoliatum per quosdam haereticos Oppolienses tempore Regiminis Friderici Regis a rebellibus Böemis electi vulgo hyemalis, qui tamen in decembri ad instantiam nostram Oppoliensibus serio inhibuit, ne amplius nobis causent et inferant molestias, ac violentias</p> <p>Anno 1626. Mansfeldus venerat cum maxima angustia omnium, sed Civitate salva ob fidelitatem Domini de Dona tunc Duce cam-</p>

rady miasta Opola. Egzekutorem testamentu miała być właśnie rada miejska Opola; zob. A. POBÓG-LENARTOWICZ, *Podstawy materialne klasztoru dominikanów w Opolu w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, w: W. DŁUGOKĘCKI, T. GAŁUSZKA, R. KUBICKI, A. ZAJCHOWSKA (red.), *Inter oeconomiam coelestam et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, Kraków 2011, s. 372.

¹⁵ Mowa tu o Fryderyku V Wittelsbachu, palatynie reńskim, królu Czech w latach 1619–1620, zwanym „królem zimowym”

¹⁶ Czyli Piotr Ernest von Mansfeld, jeden z dowódców protestanckich w czasie wojny trzydziestoletniej. Zmarł 29 listopada 1626 r.; atak na miasto musiał mieć miejsce przed tą datą.

¹⁷ Tekst znajduje się na s. 30.

¹⁸ Tekst znajduje się na s. 122.

¹⁹ Tekst znajduje się na s. 472 (wg nowej paginacji).

<p>Ducis Exercitus Campestri quam sinceritatem vulnere sibi inflicto ab hoste ad portam Goslavicensem monstravit.</p> <p>Anno 1632 miles Svecius et Saxonicus facili traditione quorundam, occupata Civitate, Monasterium hoc funditus dejecit, fratres nostros una cum Patribus Franciscanis convulsos et contusos, ligatosque in trahis per lutum de Monasterijs extraxit, sepulchra mortuorum aperuit, Civitatem in magna parte destruxit et omnibus spoliata tribus annis tenuit, cum summa angustia Catholicorum tam manentium quam exulantium.</p> <p>Extractum de verbo ad verbum ex archivo hujus Conventus Oppoliensis Praedicatorum. Hac illa tabulla mentionata qua in refectorio me vidente ex eam legente et desentente pendeni? continet¹⁷</p>	<p>Exercitius Campestri, quam sinceritatem vulnere sibi inflicto ab hoste ad portam monstravit.</p> <p>Anno 1632 Miles Svecius et Saxonicus facili traditione quorundam occupatam Civitate Monasterium hoc funditus deiecit, Fratres Nostros, una cum Patribus Franciscanis convulsos et contusos, ligatosque in trahis per lutum de Monasteriis extraxit, sepulchral mortuorum aperuit, Civitatem in magna parte destruxit, et omnibus spoliata tribus annis tenuit cum summa angustia Catholicorum tam manentium quam exulantium.</p> <p>Extractum de verbo ad verbum ex Archivo Conventus Oppoliensis Ordinis Praedicatorum¹⁸</p>	<p>pestri exercitus, quam fidelitatem vulnere ipsi inflicto ab hoste ad portam Goslaviensem monstravit</p> <p>Anno 1632. Miles Svecius et Saxonicus facili traditione Civitatem hanc occupavit, eamque in magna parte destruxit, Fratres Praedicatores ab eodem per Colla ex Monasterio tracti, Contusi et verberati pauperula supellactili ac omnibus aliis spoliati et privati ligalique una cum Patribus franciscanis in trahis per lutum tracti, et de civitate pulsi fuerunt</p> <p>Anno 1633. totum Monasterium ex fundamentis fuit ruinum in Ecclesia Altaria destructa, sepulchra aperta, mortui fratres convulsi, omnia quoque ex sacristia asportata, et ad nihilum redacta, ita quod nec minima porticula ferri, ligni aut vestis remanserit. Quando postea Anno 1635 pace iam composita fratres in festo S. Anna rediverunt ob defectum habitationis in hora coacti sunt permanere.</p> <p>Anno 1636. fratres magnam ad huc miseriam ob defectum mansionis perpassi, sub papilionibus tempus in patientia transigerunt¹⁹</p>
---	---	---

Widzimy więc, że wszystkie trzy relacje dotyczą tragicznych wydarzeń, jakie miały miejsce w Opolu w latach 1620–1636, z tym, że dwaj pierwsi kronikarze (R.N. Gross i P. Dirpauer) tak naprawdę ograniczyli się do spisania informacji z tablicy, która znajdowała się w refektarzu klasztornym, jakkolwiek obaj stwierdzili, że korzystali też z archiwum klasztornego. Niewątpliwie z dokumentów tego archiwum skorzystał trzeci ze wspomnianych powyżej dominikanów — Paweł Himler, bowiem jego relacja jest najobszerniejsza i obejmuje także wydarzenia mające miejsce w Opolu przed pojawieniem się wojsk obcych, uczestniczących w wojnie trzydziestoletniej. Wybuch wojny z pewnością przyczynił się do wzrostu nastrojów antykatolickich w mieście, co widać z informacji odnoszących się do 1620 r. Spowodowało to nie tylko wstrzymanie dotacji na rzecz konwentu opolskich dominikanów, do której to magistrat zobowiązał się w ramach realizacji testamentu księcia opolskiego i biskupa JANA KROPIDŁY, ale także do demonstracyjnego zachowania niektórych z mieszkańców miasta, będących wyznania luterańskiego, wobec braci kaznodziejów. Późniejsze informacje, jakkolwiek opisane z punktu widzenia klasztoru, tak naprawdę dotyczyły całej społeczności Opola. Bohaterski książę VON DONA swoją odwagą powstrzymał zajęcie przez wojska MANSFELDA nie tylko klasz-

toru na „Górcze”, ale i samego Opola. A grabieże wojsk szwedzkich i saksońskich na początku lat trzydziestych XVII w. objęły nie tylko dwie wspomniane przez kronikarzy wspólnoty zakonne, ale także i całe miasto. To w tym czasie także sprofanowano groby w opolskiej kolegiacie św. Krzyża, łącznie z grobowcem ostatniego księcia opolskiego JANA DOBREGO. Ostatnie informacje w tym przekazie odzwierciedlają wprawdzie stan zabudowań klasztornych po odejściu wojsk okupacyjnych, ale — na podstawie innych przekazów źródłowych — należy sądzić, że był to obraz upadku całego miasta.

Podsumowując treść odtworzonej nowożytnej kroniki dominikanów opolskich ponownie musimy stwierdzić, że Franz Idzikowski wykorzystał w swej monografii Opola w sposób optymalny zawarte w niej informacje²⁰. To dobrze świadczy o jego rzetelności badawczej. Trzeba także podkreślić fakt, że — jakkolwiek zapiski te mają charakter klasztorny — jednak oddają realia, charakterystyczne wówczas dla całego miasta Opola, stąd — bez przesady — możemy uznać te notatki za swego rodzaju rocznik opolski z lat dwudziestych i trzydziestych XVII w.

Die verlorene Chronik der Oppelner Dominikaner

Zusammenfassung

Vor dem Jahre 1945 bestanden in Breslau zwei Chroniken der Oppelner Dominikaner: die erste aus dem Mittelalter, die zweite aus dem XVIII Jahrhundert. Nach dem Krieg wurden die beiden Chroniken verlorengegangen. Zum Glück wurden sie in der Monographie von F. Idzikowski verwertet, die er in der zweiten Hälfte des XIX Jahrhunderts schrieb.

Während der Rundfrage die in der Abteilung von den Handschriften der Breslauer Universität durchgeführt wurde, fand man die mit dem Oppelner Dominikanerkonvent verbundenen Texte. Sie befanden sich in den Gesetzbüchern unter den Signaturen: IV F 221, IV Q 194 und IV F 249. Der erste Text wurde gegen 1740 von Reginald Nepomuk Gross geschrieben. Der Autor des zweiten Textes war der weitere bekannte Dominikanerhistoriograph und der Ordensobere des Oppelner Konventes zugleich — Peter Dirpauer. Der Text wurde auch in der ersten Hälfte des XVIII Jahrhunderts geschrieben. Die Autorschaft des dritten Gesetzbuches ist Paul Himler zugeschrieben, der in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts schuf.

Der mittelalterliche Teil der Chronik betrifft die Legende, die mit dem Aufenthalt in Oppeln des Heiligen Adalbert und mit den Umständen der Stiftung vom Dominikaner Kloster in Oppeln verbunden ist. Der zweite Teil betrifft die erste Hälfte des XVII Jahrhunderts und insbesondere die Ereignisse, die während des Dreißigjährigen Kriegs in Oppeln stattfanden (Jahre 1620, 1621, 1632, 1633, 1636). Wir finden da Informationen über den Missbrauch der Dominikaner Kirche und des Dominikaner Friedhofes von den lebenden in Oppeln Lutheranern als auch von den schwedischen und sächsischen Truppen, die Oppeln im Jahre 1632 be-

²⁰ IDZIKOWSKI, *Opole*, s. 123–128.

saßen. Viele Mönche sind ums Leben gekommen und alle Oppelner Kirchen wurden zerstört und vernichtet. Der Dominikaner Kloster wurde so vernichtet, dass er nach dem Zurücktreten der Besetzungstruppen nicht bewohnbar war (1635).

Die, in der Chronik enthaltenen, Informationen wurden von der Tafel abgeschrieben, die sich in einem Refektorium befand, als auch aus den Urkunden, die in dem Klosterarchiv zu finden waren.